

tickému zřízení. Komunistická strana nemůže lidem své pojetí šťastné a spravedlivé společnosti vnucovat. Může a musí je o tom přesvědčovat; slovy i činy. Jsem přesvědčen, že je to plně v jejich silách.

Věta o demokracii, která má své meze, je z repertoáru odstoupivšího presidenta a bývalého prvního tajemníka ÚV KSČ, Antonína Novotného. Je — tak, jak byla myšlena — pozůstatkem politické koncepce, která vyhrzovala určitému okruhu lidí monopol na určování cest k socialismu. Dnes jsme tuto koncepci zavrhlí. Jak se nyní s oblibou říká, pootevřeli jsme dveře, přiznali jsme všem občanům naší země možnost diskutovat o tom, co socialismu prospívá a co ne. Je však třeba ony symbolické dveře otevřít dokořán. *Je třeba, aby lidé mohli vyjadřovat svůj názor na to, co prospívá obecnému blahu, a to i tehdy, když si obecné blaho nezotožňují se socialismem.* Nelze se zastavit, nelze — opět — hovořit o demokracii odsud až potud.

Existují tedy vůbec nějaké hranice pro demokracii? Překvapím; domnívám se totiž, že ano. Jsou to hranice dané všeobecným pojmáním lidských práv, obecně humánními principy. Jsou to hranice, uzavírající cestu organizacím, které svět označil za zločinné, protilidské. Hranice pro fašisty, rasisty, stoupence genocidy, náboženského pronásledování atd. Jsou to hranice, které určuje ústava demokratického státu.

Má však naše ústava — jak je tomu dosud — uzákonňovat vedoucí postavení komunistické strany? Tuto otázku dostala soudružka Marie Švermová na shromáždění mládeže v Parku kultury. Odpověděla: *„Jsem přesvědčena, že komunistická strana nepotřebuje mít zakotveno své vedoucí postavení v ústavě. Pokud by to potřebovala, nesvědčilo by to o její síle, ale naopak o slabosti.“*

Soudružka Švermová mi možná bude zazlívát, že jejího prohlášení používám k polemice s názorem předsednictva ÚV KSČ. S názorem, který je přítom — vzhledem ke všemu, co tu zatím bylo — progresivní. Chtěl bych jí přesto poprosit, aby mi uvěřila, že to myslím se socialismem dobře. A že tento článek píše právě proto.

Do čela strany a státu se v těchto dnech dostali a dostávají čestní a progresivní lidé. Jenomže my — po všech zkušenostech, které máme — už se nemůžeme a nesmíme spolehnout jen na lidi, ani na ty nejlepší. Potřebujeme záruky.

Tím spíše, že lidé... jsou jen lidé. I ti nejčestnější. Působí na ně společenské zákony, včetně zákonů moci. Konkrétně: řadě z těch, kteří dnes vyvolali progresivní revoluční vlnu a které tato vlna vynesla nahoru, demokratizace prospěla. Nutně ji potřebovali, jinak by se nemohli pustit do boje s konzervativní klikou. Nyní se však situace obrací. Nyní jsou — a tím se jich nechci nijak dotknout — oni „nahoré“. Demokratizace, volný prostor pro kritiku, se obrací proti nim, zmenšuje jejich moc, jejich možnost neomezeně

rozhodování. Nechci sebedmíř pochybovat o charakterech těchto lidí — osvědčili v boji s konzervativci nemalou osobní statečnost — ale jsem přesvědčen, že nezávisle na charakteru každého člověka patří k zákonitostem jeho psychiky, že se brání proti omezování. Snaží se vlnu, která ho vynesla, fídit, regulovat. *Snaží se regulovat demokracii.* Dóchází — znovu — k manipulaci s lidmi. Vývoj Polska od roku 1956 je v tomto ohledu pro nás výstražným příkladem.

Takže se nakonec vracím k tomu, kde jsem začal, k otázce, vyjádřené v titulku: Jaká demokracie? — Opravdu, jaká? Buržoazní? Socialistická? Domnívám se, jsem o tom pevně přesvědčen, že *demokracie je jen jedna.* Prostě — demokracie. A že bez ní nemůže být ani socialismu.

Praha, 24. března 1968.

Student, 3. dubna 1968

Karel Kaplan

Jak dál v demokratizaci

Vlna demokratizace zachvátila náš stát. Vyvolala ji v život rozhodnutí lednového pléna ÚV KSČ a některé další kroky, jež po něm následovaly. Slovo demokracie se stalo nejvíce užívaným pojmem na schůzkách a v politickém životě. Tato atmosféra „demokratického prouzení“ není ničím zvláštním. Je přirozenou reakcí na předcházející vývoj, jakousi uvolněnou dlouhou uzavřenou přehradou, která přivedla společnost do značné pasivity, lhostejnosti. Touto nemocí byly dokonce postiženy i skupiny, které byly vždy neaktivnějším činitelem společenského pohybu — komunisté a funkcionáři. A tak první rozrušení spoutaných zábran zrodilo chvíle, které prožíváme. Tyto chvíle „demokratické vlny“ jsou nezbytné také proto, že vyvířejí novou atmosféru, příznivé politické klima, vtiskují do vědomí obyvatel řadu nových rysů, posilují sebevědomí politicky činných obyvatel a probouzejí k aktivitě další. Přispívají ke společenskému pohybu a jsou do značné míry v této době i zárukou jeho existence.

Ovšem tím se demokratická vlna nesmí vyčerpat, nemůže to být její vrchol, ale pouze nezbytný začátek či předehra. V takových chvílích vždy hrozí nebezpečí, že se ustrne na vyhlásování obecných zásad, které jsou přijatelné pro všechny myšlenkové proudy i jejich nositele. Ani u nás v této konkrétní době nikdo nevystoupí proti demokratizaci veřejného života. Rozdílnosti se však začnou objevovat teprve tenkrát, když se od proklamací demokratismu přejde ke konkrétním opatřením, jež mají dát demokracii reálnou podobu. Nastal čas učinit tento krok, postoupit dál k nutným změnám, aby se nám potřeba demokratizace nezměnila v politickou módu.

Učinit takové kroky není snadné. A to z několika důvodů. Vždyť i mnohé z těch, kteří jsou zastánci demokracie, rozčiluje ostře řečený názor jiných (jak se např. ukázalo v reakci na televizní projev s. Goldstücker-*a*). A jsou i ti, kteří nepřejí skutečné demokratizaci, neboť zůstávají přesvědčeni, že oni se svým myšlením reprezentují celou společnost. Takže jakékoli další kroky demokratizace se setkávají nejen se souhlasem, ale i s odporem, sice malé skupiny, ale přesto ještě politicky vlivné. Druhý důvod spočívá v nesnadnosti kroků, v přechodnosti současného období. Je zatíženo nedávnou minulostí, nemůže se z ní tak naráz a snadno vymanit. Pracují zde stále lidé, kteří jsou postiženi dosavadním myšlením, existují instituce minulosti, principy a vřky minulosti a přitom je silná snaha minulost překonat, najít nové cesty a novou podobu socialistické společnosti. Z této jisté přechodnosti vyplývá velký úkol připravovaného akčního programu, ale také jeho omezenost.

*

Je jisté nutné, abychom si teoreticky ujasňovali problémy demokracie. Nebudeme jediní na světě, kteří takto uvažují. Mohli bychom s jistým zjednodušením říci, že krize demokracie je jevem světovým, i když jeho kořeny jsou rozdílné. My se samozřejmě zamýšlíme nad problémy socialistické demokracie, která by měla mít kromě obecných demokratických principů řadu „zvláštností“, daných socialistickým charakterem společnosti. Ty musí demokratismu rozšiřovat, nikoli zužovat.

Můžeme-li o obecných principech demokratismu, máme na mysli hodnoty, které jsou v civilizovaném světě v současné době považovány za samozřejmost. Jejich uplatnění v plném rozsahu se často ozývá jako první konkrétní krok demokratizace u nás.

Uvedme alespoň jeden, snad základní: lid je zdrojem veškeré státní moci. Tato ústavní zásada se opět skloňuje ve všech pádech. Vyhlašuje se, že lid má rozhodovat o všech otázkách apod. Přitom se zapomíná, že žijeme ve druhé polovině dvacátého století a ne v 19. století a že řízení společnosti je velmi složité. A tak se nutně vynořuje otázka: jakými formami se má uplatnit zásada, že lid je zdrojem státní moci?

Naše historie — i poválečná — zná dvě základní formy: tzv. bezprostřední projev vůle lidu (tj. na schůzích, demonstracích, rezolucích aj.) a prostřednictvím zastupitelského systému. První způsob odpovídá určitým chvílím, jistému společenskému napětí a neklidu, kdy se prosazuje určité stanovisko, získává podporu pro záměry převážně vládnoucí skupiny. Má v sobě řadu momentů — např. velkou sílu, neboť vytváří atmosféru a politické klima nepříznivé pro názorového protivníka, ale může být také zneužití proti demokratismu, posloužit nesprávné věci. (Připomeňme si, že touto formou byly kdysi přijaty stovky rezolucí, žádajících nejvyšší trest pro R. Slánského.) Stručně bychom mohli říci, že tato forma odpovídá politickému napětí v zemi a přes všech-

nu možnost, aby se účastníci stali subjektem politiky, zůstávají jejím objektem.

Systém zastupitelských orgánů je nezbytnou součástí demokracie, kostrou demokratického politického systému. Vnáší do společenského života jistý klid, odráží „normálnosti“ společenského pohybu. V této oblasti lze bezprostředně učinit mnohé:

Předně položit základy přirozenému výběru politických funkcionářů. Celych dvacet let se tento proces neuskutečňoval. Brzdila to celá řada omezení kádrového rázu, dosazování do funkcí, chápání funkcí jako sociálního zabezpečení i nekulturnosti politiky, spočívající mimo jiné v tom, že výměna funkcionářů byla provázána (ve vyšších funkcích) politickými aférami. K zábránám patřila také skutečnost, že se za politiku převážně považovalo „řídít hospodářství“ a „kontrolovat kulturu“ a skutečná politika se neprováděla, což přirozeně znemožňovalo výchovu politiků, jejichž potřeba se nepocíťovala. Je tedy nutné vytvořit mechanismus přirozeného výběru, ale i výměny politických funkcionářů.

S tím přímo souvisí volby těchto orgánů. Staly se formálním aktem, v němž volič pouze schvaloval, ale nevolil, neboť neměl z čeho, neexistovalo více alternativ a možností. A také nemohla být volba mezi programy. Není divu, že zájem o takové volby rychle upadal a že se staly více organizační a technickou záležitostí než politickou záležitostí voličů. Zrcadlily tak, stručně řečeno, stupeň politické aktivity. Voliči totiž věděli, že o kandidátech nerozhodují oni, ale že se rozhoduje mimo ně. K tomu se řadila ještě neúcta k tajnosti voleb a snaha po manifestaci. Ani nový volební zákon nepřispěl k odstranění všech těchto negativních rysů. Tuto skutečnost lze však ještě překonat a vtisknout volbám nový, demokratismu se maximálně přibližující charakter. Kromě jiného by snad bylo možné uvažovat o uplatnění zásad, které obsahoval volební zákon z roku 1948, např. že kandidovat může i jednotlivec, jestliže získá potřebný počet podpisů občanů, podporující návrh.

Aby se zvýšila autorita zastupitelských orgánů, musí se stát skutečným reprezentantem zájmů a potřeb jednotlivých vrstev obyvatel. To předpokládá, že se také stanou orgány názorového střetávání a vyrovnávání rozličných zájmů. V tomto smyslu se má oživit parlament, jehož dosavadní úloha byla odstrašujícím příkladem socialistického demokratismu. K dosažení toho, aby zejména socialistický parlament zaujal místo, jež mu v mechanismu socialistické demokracie náleží, bude nezbytné mnoho vyjasnit. Kromě přirozeného výběru politiků také úpravu jednacích řádů parlamentu, vymezení vztah vlády a její odpovědnosti k parlamentu, i vztah orgánů KSČ a parlamentu, komunistů-poslanců a orgánů KSČ aj.

Stále častěji zaznívají hlasy, které se ptají, kde jsou záruky, že duch lednového pléna nezmizí, že se však nevrátí do starých či poněkud upravených kolejí? Takové hlasy jsou obrazem zkušeností československého vý-

voje posledních patnácti let. Nebyly totiž bez pokusů řešit obdobné problémy jako nyní (zejména po XX. sjezdu KSSS v roce 1956) a skončily vždy nedobře.

Záruky můžeme spořádat v těchto skutečnostech: ve společenském pohybu současnosti a jeho tlaku, v dobrých předsevzetích a záměrech většiny stranického vedení, v aktivitě ústředního výboru, který se poprvé v poválečném údobí realizoval jako vedoucí orgán KSČ. To jsou záruky sice dosti silné, ovšem přece jen dočasné. Intenzita společenského pohybu se totiž může a jistě oslabí, ti, kdo dnes stojí v čele pokrokových tendencí, se mohou časem změnit v konzervativní, může se uplatnit přirozená vlastnost moci — nadřazovat se nad společnost atd. Záruky musí být hlubší, musí je poskytovat sám politický systém, ne síly a protiřeky mimo něj. Ten se dosud nezměnil. Kdyby se v tomto směru sám politický systém nezměnil, není pro něj obtížné zlikvidovat tyto záruky.

Dosavadní politický systém se utvářel v době studené války. Bylo to v době velkého politického i sociálního napětí, způsobeného vnitřní i mezinárodní politikou, v době vyhrocených rozporů v zemi, nedůvěry k celým velkým skupinám obyvatel, v době neustálého strachu o socialismus, podezírání z nepřátelství k socialismu každého, nejen ty, co uvažovali jinak než oficiální politika, ale i ty, co uvažovali a jednali stejně. Bylo to v době, kdy se formoval světový socialistický tábor, a to na principu sovětského způsobu řízení společnosti ve všech jeho částech. Působily teorie o zosťování třídního boje, jež neodpovídaly československé realitě a jen vyhrocovaly napětí ve státě. Z těchto všech zdrojů vyrůstal politický systém, který měl schopnost si vytvářet zdroje své existence, neustále vynalézat napětí, vyprovokovávat srážky se skupinami obyvatel v době, kdy jeho rozpory s reálnými podmínkami společnosti byly naprosto zřejmé a viditelné. V tom spočívala jeho „živoitnost“, jeho schopnost překonat všechny krize, jež prožíval dosti intenzivně od roku 1953, zejména 1956. Byl schopen udržovat sám svou existenci, vyvolávat zdání svého oprávnění i ve chvíli, kdy už se stávalo průkazné, že je brzdo společenského pokroku a kdy se sociální základna jeho moci neobyčejně zužovala. Kdybychom uznali jeho částečnou oprávněnost v prvních poúnorových letech (sám nejsem přesvědčen o vnitřní nutnosti a oprávněnosti takového systému v ČSSR vůbec, domnívám se, že neodpovídal společenské struktuře a socialistickým cílům československé společnosti, naopak je velmi poškodil), tak téměř patnáct let přežívá, překročuje oprávněnou mez své existence.

Hlavní rys tohoto politického systému je neobyčejná koncentrace moci. Československá poválečná demokracie se vyznačovala výrazným rozparem: uplatnění demokracie v ekonomice a kultuře se nepříznivě projevilo v politické oblasti. Tento rozpor se nepodařilo překonat. Vedl k tomu, že se v rukou skupiny politiků koncentrovala veškerá moc politická, hospodářská i

kulturní. Tyto znaky se projevily už před Únorem, ale zesílily zejména po Únoru. Došlo k tomu, že politický systém, budovaný na principu více politických stran, byl nahrazen systémem monopolu moci komunistické strany a převodových pák. Tato změna způsobila rozrušení zábran proti zneužití moci a nástrojů vnitřní sebekontroly, jež existovala v soustavě více stran a nebyla nahrazena žádným novým souhrnem zábran ani dostatečnými nástroji sebekontroly. Všechny pokusy učiněné v tomto směru skončily neúspěšně. A tak se mohla uskutečnit a také uskutečnila přirozená tendence každé moci — nadřazovat se nad společnost, být zneužitá.

Mechanismus vnitřního života komunistické strany vedl k tomu, že v rukou úzkého politického orgánu, čítajícího osm až deset nejvyšších funkcionářů strany a státu, se soustřeďovala veškerá moc. Oni tvořili, řídili realizaci i prováděli kontrolu politické linie strany a státu, rozhodovali o základních otázkách. Vedle nich neexistoval žádný orgán, úřad, který by měl možnost k jejich rozhodnutím se vyjadřovat, kontrolovat je, korigovat je, provádět nutnou kontrolu a politickou openaturu, což je nezbytným předpokladem demokracie. Monopol moci si vynucoval monopol pravdy, který byl porvzrácen organizovaným souhlasem občanů.

Stranické orgány přebíraly funkci zákonodárných orgánů, nahrazovaly výkonný aparát, jejich činnost a pravomoc se protínaly a srůstaly. Tyto skutečnosti měly neblahé důsledky pro všechny orgány, jejich aktivitu i funkci. Nahrazování nepostihovalo pouze politické organizace, kde způsobilo stav, že vláda nevládla a parlament nerozhodoval, ale zasahovaly také orgány hospodářského řízení a kultury.

Překonat tuto situaci nebude snadné a není to jednorázový akt. V nejbližší době půjde o opatření, která budou znamenat první kroky — umožnit, aby se vláda realizovala jako vláda, parlament jako parlament, masové organizace uplatňovaly svou společenskou funkci, narysovala se hranice mezi stranickými a jinými orgány, vymezilo postavení a funkce strany ve společnosti. K řešení těchto problémů směřuje akční program. Současné se však musí vytvářet prostor v teorii i praxi — pro zásadní přestavbu či novou podobu politického systému, který by odpovídal požadavkům socialistického demokratického a trvale řešil jeden z jeho základních problémů — vytvořit souhrn účinných a trvale působících zábran proti zneužívání koncentrované moci.

*

Ještě bych se chtěl zmínit o jedné otázce, která se často v dnešní době vyskytuje. Lze ji shrnout takto: zdá-li se možno změny uskutečňovat se „starými lidmi“, starým aparátem, zejména stranickým. Samozřejmě, osobní změny jsou nutné, budeme-li uplatňovat zásady přirozeného výběru kádrů. Ovšem současně musíme mít na paměti nedávné zkušenosti, kdy se projevovaly snahy slabinu systému překlenout osobními výměnami (např.

v r. 1956 A. Čepička apod.). Bylo správné, že se vždy v takových chvílích ohlašuje otázka: kdo je vinen, odpověden a viník se najde. Ovšem záručí je, že se za několik let opět ptáme touž otázkou a vše se může opakovat. A právě o to jde, abychom vytvořili takový mechanismus, který by politiku stavěl pod stálou kontrolu a nespokojovali se jen s kritikou v krizových bodech vývoje. Dosavadní politický systém měl záruku jedině v dobré vůli a vlastnostech vedoucích politiků. Praxe ukázala, že takový systém je špatný, neboť moc tak koncentrovaná příliš rychle mění vlastnosti politiků v neprospekch společnosti.

Podobně je tomu i se stranickým aparátem. Po Únoru se strana formovala jako strana moci, nahrazovala jiné společenské útvary. Této její funkci odpovídal i stranický aparát. V podstatě se přizpůsoboval struktuře státních orgánů. V jeho rukou se soustředovala velká moc, nahrazoval i stranické orgány, nadřazoval se nad ně a prakticky předurčoval směr jejich rozhodnutí a realizaci jejich usnesení. Negativní rysy „zpartajnění politického života“, které komunisté vždy kritizovali, se jakoby v koncentrované podobě odrazily v rozsáhlé moci stranického aparátu.

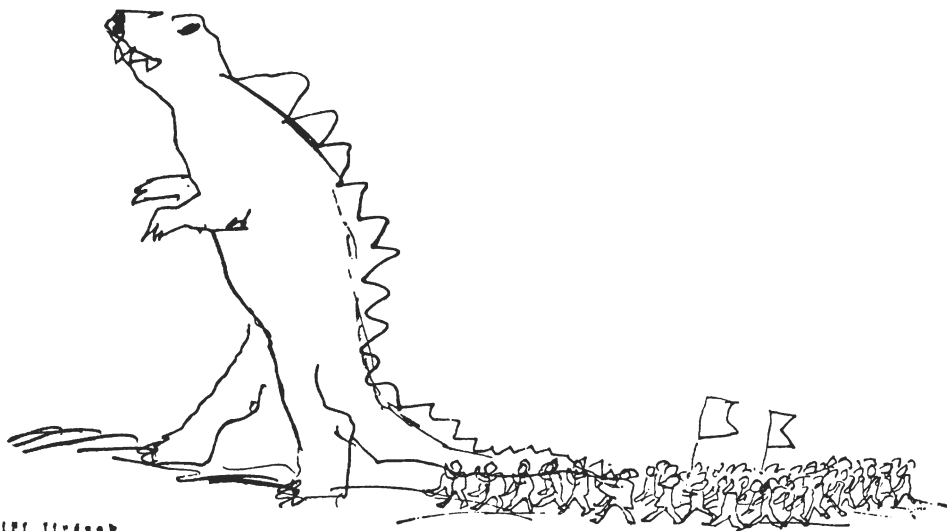
Vymezení společenské úlohy strany, uplatnění zákonodárné i výkonné moci státních orgánů i postavení masových organizací se musí promítnout ve společenské

struktuře i pravomoci stranického aparátu. I v této oblasti půjde o úkol dlouhodobý, přičemž první kroky mohou být učiněny bezprostředně, jako např. vyřešení vztahu volených orgánů strany a aparátu, vztahu stranických orgánů a aparátu, jiné si vyžadují další přípravy a studia.

*

Stojí před námi velké úkoly. Naše společnost se ocitla v bodu svého vývoje, kdy jejich řešení nelze odkládat, aniž bychom nepřebírali odpovědnost za další osud země. Jde o velké otázky nejen Československa, ale socialismu vůbec. Vstupujeme na půdu, kde nemáme vzorů a receptů, kde musíme hledat. Hledání nejpokrokovějších forem společenského pohybu bylo vždy čestným úkolem této země. Doba nás k tomu nejen vyzývá, ale vytváří podmínky a prostor. Z minulosti let 1945—1948 víme, že Československo hledalo cestu socialistického rozvoje odpovídající podmínkám země a syntézou demokracie a socialismu stanulo v popředí evropského pokroku. Na tuto cestu se vydáváme i nyní, a proto i zkušenosti z minulých let jsou pro nás cenné. Můžeme dosáhnout značných úspěchů, zůstane-li nám prostor pro tuto cestu, můžeme zůstat bez úspěchů, ztratíme-li tento prostor.

Reportér č. 14, 3.-10. dubna 1968

1111 11:4008